

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, LIPANJ 1960. GODIŠTE VIII

NAŠE DALMATSKOMLETAČKE POSUĐENICE

Žarko Muljačić

I.

Dalmatskomletačkim posuđenicama nazivam one hrvatskosrpske romanizme, koji u svojoj formi pokazuju posljedice jezičnog miješanja govora sredovječnih dalmatinskih Romana i mletačkog dijalekta. Ove naše posuđenice, dakle, nisu ni iz čisto dalmatskog, ni iz čisto mletačkog sloja, nego iz dosad neuočenog prelaznog međusloja.

Kao što je poznato, dosadašnji istraživači razlikovali su najčešće tri oštro odijeljena sloja, iz kojih potječu naši romanizmi: 1. (balkansko)latinski, 2. dalmatski i 3. novoromanski (kad je riječ o obalnom pojasu, to je, gotovo uvijek, mletački). Kako se vidi, ovi slojevi, između kojih nisu priznavane prelazne faze, idu u vremenskom slijedu.¹ Neki noviji radovi nekoliko su modificirali ovu klasifikaciju,² ali nisu dirali u odnos 2. i 3. sloja, makar je već odavno jasno, da ima neprotumačenih pojava.³

Sjetimo se ukratko glavnijih kriterija, koji nam — uz neke rezerve — pomažu da odredimo, iz kog je sloja neka naša posuđenica. Kako oni za prvi sloj nisu definitivno fiksirani, ne ćemo se na tom, za nas sekundarnom, pitanju zadržavati.⁴

Bolje stojimo s poznavanjem najznačajnijih dalmatskih fonetskih karakteristika, iako će moderno sinhronično i sintopijsko proučavanje otkriti sigurno pojedine unutar dalmatske dijalekatske razlike.⁵ Obično se navode ove fonetske crte:

1. Sačuvani velarni izgovor suglasnika *C*, *G* pred palatalnim vokalom u krčkoromanskom ili veljotskom samo pred *e*, a u dubrovačkoromanskom ili raguzejskom⁶ i pred *i*.⁷

2. Bezvučni okluzivi *P, T, K* i sibilant *S* ostaju nepromijenjeni u intervokalskom položaju.⁸

U prvoy se značajki dalmatski podudara samo sa sardskim i s najstarijim latinskim posuđenicama u neromanskim periferijskim jezicima, a u drugoy s najvećim dijelom Istočne Romanije i dijelom Sardinije.

Nasuprot ovome, mletački dijalekat ima u najstarijim dokumentima ad 1) afrikate *ts, dz* (koje se najčešće pišu znakom »*ç*«),⁹ dok su pod točkom 2) navedeni konsonanti sonorizirani; refleksi od prva dva su se iza toga još više otvarali, a bilo je i regresivnih pojava.¹⁰

Sačuvane grupe *CL, GL, PL, BL, FL*, koje je C. Tagliavini još g. 1931. smatrao važnim kriterijem, ne moraju to uvijek biti, otkad se zna, da su u starini znatne zone sjeverne i srednje Italije (pa i stariji mletački) čuvali ove grupe.¹¹

Što se tiče rijetkih leksema s labijalnim refleksima grupa *-CT-* (> *-pt-*), *-X-* (> *-ps-*), oni se, poslije Barićeva djela, objašnjavaju »per analogiam« ili kao posuđenice iz tuđih sistema (na pr. dubrovačko »*kopsa*«). Dalmatski je razvio u labijalnom smjeru samo grupu *-GN-* (> *-mn-*), a i to ne uvijek: slaže se, u tom detalju, s rumunjskim, ali ne i s posuđenicama u albanskom. Oborena je, dakle, tako teorija o »Ilirskoromanskoj jezičnoj zajednici«, koja bi, prema Bartoliju, zahvaćala cjelokupni balkanski latinitet i abruzeško-kuljiške dijalekte.¹²

Dodajmo najzad, da se iz naših posuđenica vidi, kako je dalmatski čuvao primarnu i sekundarnu grupu *-MN-*.¹³ Ostale crte dalmatskog konsonantizma kasnije su i sporadične. Tako sonorizacija *p, t, k*, poslije nazala, a možda i iza *r*, što se pripisuje novogrčkom utjecaju, kao i slične pojave u Albaniji i južnoj Italiji.¹⁴

Što se vokalizma tiče, diftong *AU* u našim starijim posuđenicama nikad ne daje monoftonški refleks (usp. *AURATA* > *ovrata* nasuprot mlađem nazivu za istu ribu, iz mlet., »*orada*«).¹⁵ Inače, veljotski vokalizam pokazuje značajne promjene, a vidjet će se, da raguzejski vokalizam nije odveć konzervativan, kako se mislilo.¹⁶

Morfologija i sintaksa dalmatskoga premalo su nam poznate, da bi mogle služiti kao kriterij za razlikovanje naših posuđenica.¹⁷

Posuđenice iz mletačkoga dijalekta pokazuju, za razliku od onih iz dalmatskoga, velike promjene u konsonantizmu, što smo već spomenuli. Dodajmo još, da u toku 14. st. grupe s »*L*« slijede toskanski razvoj, a od ovako dobivenog (-)*chj* + vokal razvija se kasnije *č*. Naše posuđenice: »*čaro*« — »svijetlo« (o boji), »*pjaca*«, »*f(i)janak*«, »*pjat*« i sl. iz mletačkoga su (iako bi zadnje tri teoretski mogle biti i iz književnog jezika). Grupa *-lj-* dala je *-j-* (usp.: »*fameja*«, »*taj*«, »*tajadele*«, »*pajol*«, »*maja*«); dalja faza *-dž-* ne stiže do naših obala.¹⁸ Grupe *-CT-*, *-X-*, *-MN-* dale su u mletačkom *-t-* postoji, u starije doba i *-it-*), *-s-* (pisano *-ss-*) i *-n*.¹⁹ Grupa *-GN-* dala je *-nj-* [*ń*]

(usp. naše »banj« — kupalište, kupanje).²⁰ Što se tiče mletačkog vokalizma, on je bio, nakon završene slabe metaforijske faze, jedva dodirnut valom difton-gacije naglašanih vokala u otvorenom slogu pa je, nakon toskanskoga, u Italiji najkonzervativniji.²¹ Ni tema, ni prostor ne dopuštaju, da se zadržimo na razlikama između vokalizma dijalekta grada Venecije i drugih centara i na neizbježivim slučajevima t. zv. »fausse régression«.

Spomenimo konačno, da je iluzorna neogramatičarska vjera, da se mogu stvoriti pardigme, koje bi imale dokaznu moć za *sve* romanske riječi prešle u naše govore. Gdje se radi o predavanju formiranog i izoliranog leksičkog elementa u drugi, raznorodni jezik, neke norme doduše postoje, ali su izložene razornom djelovanju pučke etimologije, kontaminacije, homonimije i sličnim živim utjecajima okružujuće cjeline, osobito ako je ta monolingvna (kao dalmatinsko selo) i prima posuđenice preko bilingvnog grada, dakle iz druge ruke.²²

Dodali bismo, da su posuđenice izložene i djelovanju fonološkog i semantičkog sistema jezika (dijalekta), u koji ulaze.²³

Stoga je manje teško fiksirati kriterije za razlikovanje dvaju »istodrodnih« slojeva (na pr. na relaciji vulgarni latinski — X romanski jezik). U našem slučaju stvar nije tako jednostavna, jer su pisari, koji su registrirali dokumente u doba romanskog jezičnog miješanja, često bili bilingvni ili trilingvni, budući da se u isto doba, kad se stvarao romanski monolingvizam, razvijao i romansko-slavenski bilingvizam.

II.

U nastavku ću se ograničiti na davno izumrli raguzejski govor. Radeći u Državnom arhivu u Dubrovniku na dokumentima iz 13. i 14. st., zapazio sam, da ovi, osobito ako su pisani na mletačkom, na brzinu (a tako je moralo biti s oporukama iz doba kuge 1348. god., jer su se pisale masovno), mogu po svojim odstupanjima od mletačke norme dati ključ za razumijevanje prijašnjeg jezičnog stanja.²⁴

Metodologijski sam stvar postavio na nove osnove. Za me je važniji, na pr. u dokumentima višestruko potvrđeni oblik »*sortor*« — krojač (mjesto »*sartor*«),²⁵ nego kasnije potvrđena naša riječ »*mrkijenta*«. Kod prve nemamo sumnje, da je protoničko *o* (mj. *a*) romanska pojava. Ovo tim više, što riječ nije posuđena, jer za to nije bilo potrebe (imali smo »*šavac*«). Kod druge velarni se izgovor *k* sačuvao, ali ne samo zbog toga, što su Raguzejci tu čuvali velar i što se radi o izoliranom leksemu, nego i stoga, što je jezična svijest naših ljudi vezala oblik ove riječi za boju »*mrk*«. »*Mrkijenta*« naime znači »donji sloj kamene obale, izložen moru koji se po tamnoj boji razlikuje od ostalog krša.«²⁶

Osobito su značajne one raguzejske riječi, koje su u doba mletačke vrhovne vlasti u Dubrovniku (1205—1358) poprimile takve hibridne fonetske crte, kakve se mogu objasniti samo mletačkim utjecajem, jer je svako tumačenje ovih promjena slavenskim jezičnim pojavama isključeno.

Ovdje ćemo se zadržati na dvama tipičnim primjerima iz ovog dosad neuočenog međusloja. To su »kòs(a)o, -ála«²⁷ i »kèbara«.²⁸

Kod prve od tih riječi imamo naročito povoljnu situaciju: bogato je i rano dokumentirana, a osim toga, u mletačkom nije postojala u dubrovačkom značenju »stara, ruševna kuća«, »smetlište« i sl. To nas krijepi u uvjerenju, da se ovdje radi o djelovanju strukture, a ne o ponovnom posuđivanju. Posuditi se mogla ponovno samo u novijem značenju: »casale«, koji je već rano potvrđen za cijelu skoro Italiju — na Sjeveru sa zvučnim -s-, drugdje sa bezvučnim — u značenju »zaselak«, »skup kuća«, prenijeli su već krajem 13. st. dubrovački notari u zakonske knjige i druge javnopravne dokumente. Time je došlo do neugodne homonimije, jer je autohtoni refleks od CASALIS značio nešto sasvim drugo. Imamo, dakle, već rano, koncem 13. st. u raguzejskom dva refleksa od CASALIS: prvi je, u starom značenju, prešao na domaćem tlu razvoj od svog latinskog pretka, dok je drugi, s novim značenjem, importiran.²⁹

Pogledajmo, što kažu dokumenti o starijem.

U oporuci Dubrovkinje Ruse iz 1347. god., registriranoj na mletačkom dijalektu, nalazimo dvaput oblik »cosel« u smislu »razvaljena kuća«.³⁰ Ovaj bismo oblik mogli smatrati lapsusom, da ne znamo, da je u raguzejskom naglašeno *a* u otvorenom slogu davalo *e*, jer svi ostali dubrovački dokumenti imaju za CASALIS forme *s a* (lat. *casale, cassale*; dalm.-mlet. *casale, casalle, chasalle, casalo, casal*).³¹ Paralelan razvoj postoji i kod refleksa riječi CAPITALIS, koji znače »uzglavlje«, »jastuk« (*coctel, cochtale, cogtalo* i plur. oblici *cochtali, cactali, goctales*).³² Ovim oblicima dodaj još: *chochtal, choctal*.³³ Nema sumnje, da je u raguzejskom postojao, sve i da nije pronađen, i oblik *cosal*, kao četvrti član u sačuvanoj krnjoj korelaciji: *cosel, coctel*: ?, *coctal* (grafija *choctal*).

Velik broj zapisanih formi *s »a«* prema malom broju oblika *s »e«* dokazuje, da su posljednje u sredini 14. st. u izumiranju.³⁴

Pretpostavljam ovaj razvoj:

Naglašeni otvoreni slogovi, osobito penultime, zahvaćeni su, od 9. st. dalje, snažnim ekspiratornim valom na liniji osi Pariz-Alpe-Jadran (Ravenna) u uvjetima širenja karolinškog carstva. Lateralne aree ostale su više ili manje pošteđene, pa tako i Toscana i Venecija (grad je u bizantskoj sferi). Zbog ovog snaženja duže se i diftongiraju vokali pod akcentom, a ispadaju ili se reduciraju ultime i protonike. Najradikalnije su tim pravcem krenuli romanjolski dijalekti i sjeverna Francuska,³⁵ dok je raguzejski ostao na pola puta: diftongirao je *a* (čime se poremetio sistem vokala, pa su i

ostali vokali reagirali), reducirao je protonike, likvidirao finalne vokale osim -a.

Čim je u »casale« nestalo krajnjeg -e, glas [ä], koji je dotle bio samo poziciona varijanta od fonema /a/ u otvorenom naglašenom slogu, postao je zaseban fonem /æ/, jer je slog postao sekundarno zatvoren, pa je varijanta mogla da se fonologizira. Na drugom ću mjestu prikazati dalje funkcioniranje raguzejskog sistema.³⁶

Protoničko a reduciralo se do te mjere, da je dalo poluglas [ə].

Citirani refleksi riječi CASALIS pomažu nam, da rekonstruiramo, što se desilo u doba mletačkog prodora, koji je ne samo leksički, nego i strukturalno preslojio raguzejski sistem. Ta je riječ nužno morala pretrpjeti znatnu »terapiju«, kao i sve druge, koje su po ritmu i po fonetizmu stršile.

Fonem (æ) nije postojao u mletačkom, pa je stoga, po formuli »pen« [pæn]: »pane« ili »chesa« [kæsa]: »casa« (koje riječi postoje u istom značenju u oba romanska govora), konačno opet dalo »a«.

Kako venecijanski ritam ne poznaje jakog ekspiratornog akcenta, struja će zraka biti ravnomjernije raspoređena na oba sloga, pa će protonički poluglas (iz pravopisne nevolje, iz »*détresse orthographique*« pisan s »o«) opet postati potpun vokal (ovdje »a«, jer, iako riječ ne postoji u starom značenju u mletačkom, jezična svijest je razvrstava u familiju od »casa«).

Konačno, budući da raguzejski ritam u novim uvjetima postepeno biva potiskivan, uklanjaju se apokope, neuobičajene ili vrlo rijetke u mletačkom.³⁷ Raguzejski sistem ovdje ide još dalje u rekonstrukciji nego mletački, u kom je tolerirana apokopa iza -r, -l, -n, u datim uvjetima. Pisari su znali, da je riječ muškog roda, ali im nije bilo jasno, što je ispalo, pa su neki dodavali -e, a neki -o. Postoji i treće rješenje, t. j. da i dalje završava na -l.³⁸

Kako naši refleksi nastavljaju hibridne dalmatskomletačke forme »cosal« (odnosno »coctal«), a ne dalmatske oblike »cosel«, »coctel« ni mletačke [»casal(e)«], »cavezal«,³⁹ ne bi o ovome trebalo više govoriti, da nije odavno poznato, da je naš najstariji »predalmatski« refleks za strano kratko naglašeno i nenaglašeno protoničko »a« najčešće »o«. Mogao bi netko misliti, da je »kosal« posuđen kad i »komora«, »Solin«, »Poreč« i t. d.⁴⁰

Mislim, da se ovdje radi o dvjema nejednako starim pojavama. One su obadvije starije od doba, kad smo počeli primati strane, ponajviše mletačke riječi, ne dirajući u »a« (usp. »kadena«, »kalafat«, »kadin« ili »kajin«, »katram« ...), ali su nastale u razna doba, kad je i sistem našeg jezika-pri-maoca raspolagao s drugačijim sredstvima. Area riječi »komora« prelazi veoma područje, gdje nalazimo posuđenice iz dalmatskoga, pa je i zbog toga starija, a kod spomenutih toponima druge pojave (ō > *ū ili *ü;⁴¹ -en > ▲ > e, -t̃ > ċ) svjedoče, uz ostalo, da su ih Slaveni vrlo rano čuli.

Kod riječi »kosal« > »kos(a)o« to je nemoguće iz više razloga. Prvo, jer joj je area neznatna (Dubrovnik, Rab). Drugo, važnije, razlozi slavenske re-

lativne hronologije. U 7.—9. st., kad naš sistem nije imao kratkog *a*, mogli smo doduše, prije romanske diftongacije, primiti »*kosal*«. Ali, sve i da je to istina (dokaza nema), zar ne bi kasnije, kompaktnije slavenske skupine, koje su se infiltrirale u gradove, bile mogle kroz više stoljeća čuti iz romanskih usta: **cosäl* ili **cosael*, (i sl.) i supstituiravši tadašnjim refleksom glasa *jat*, kao najbližim, romanski glas dobiti formu, koja bi imala više uvjeta da se održi. Taj bi refleks glasa *jat* imao do 14. st. itekako vremena da se, kao i u domaćim riječima, razvija do zatvorenog »*e*«, pa bismo u Dubrovniku bili dobili **kosiel*, a u ikavskoj Dalmaciji **kosil*, čega nema i nikada nije ni bilo. Stoga odbacujemo pretpostavku, da smo u 7.—9. st. primili »*kosal*«. Iako je teoretski moguć prijelaz iz romanskog »*cäsäle*«, razlozi logike i historije to ne dopuštaju za to doba.⁴²

Sve da je dio Slavena u 14. st., kad masovno dolaze u Dubrovnik, i primio umirući »*kosäl*« (zašto također nema dokaza), nije više bilo vremena, da se u slavenskim ustima vrlo otvoreno *e* izjednači s tadanjim izgovorom glasa *jat* u ovoj zoni (sa zatvorenim *e*) i da ovo malo poslije toga diftongira.

Ne ostaje drugo nego da posudbu riječi »*kosal*« (kod »*koptao*«, »*koktao*« stvar je još jasnija⁴³) datiramo u doba, kad se dalmatski sistem lomi u sudaru s mletačkim, t. j. u 13. ili u 14. st.

Druga naša dalmatskomletačka posudnica »*kèbara*« (od »*chebra*« s našim sufiksom *-ara-* »**kebrara*« i disimilacijom »*kebara*«) dokumentirana je kasno.⁴⁴ Oblik »*chebra*« u pravom značenju (od CAPRA — »*koza*«) spominje se svega dvaput u oporuci dubrovačkog krojača Raca iz 1363.⁴⁵ Dok je riječ u sjevernoj Dalmaciji dala u slavenskim ustima oblik »*kipra*« (što bi svjedočilo o ranoj simbiozi u nekom gradu, vjeroj. u Zadru, prije mletačke jezične invazije),⁴⁶ južnodalmatinski i odatle iradirani refleksi u Hercegovini i Bosni (odakle su migracijama prešli daleko na Zapad) vode porijeklo od hibridne dalmatskomletačke forme, koja nam je zapisana 1363. god. Za to vojuju ovi razlozi: 1. Grupa *muta* + *liquida* u romanskim jezicima ne zadržava sloga. U raguzejskom je moguć oblik »**chepra*«. Mlet. ima »*cavra*«, »*càvara*«, »*crava*«. ⁴⁷ U svim ostalim dubrovačkim dokumentima iz tog doba čitamo »*capra*« ili »*caura*«. ⁴⁸ Raguzejska »**chepra*« adaptirana je djelomično novom sistemu sonorizacijom (»*chebra*«), ili je naprosto preuzeta odgovarajuća mletačka riječ. Slaveni su čuli stariji oblik ovog puta dosta kasno, t. j. kad ga više nisu mogli supstituirati svojim refleksom glasa *jat*,⁴⁹ t. j. kad je ovaj bio izgovaran kao zatvoreno *e*.⁵⁰

2. U nizu jezika imamo primjer, da se riječ, koja znači »*koza*« upotrebljava za oznaku raznih ljudskih (osobito ženskih) negativnih osobina.

3. Čest je slučaj, da naš jezik prima strane pejorativne izraze.⁵¹

4. Konačno, *-pr-* > *-br-* nije na našem jezičnom terenu moguće. Nikakve lenicije nemamo, jer nemamo dvostrukih (»*dujih*«) bezvučnih konsonanata, koji bi, kad bi *p*, *t*, *k*, *s* postali *b*, *d*, *g*, *z* ispunili rupe u sistemu.⁵²

III.

Mislim, da se u vezi s gornjim nameću ovi zaključci:

1. Postoje u dubrovačkim romanskim dokumentima romanski hibridi.

2. Oni su *romanski* hibridi, jer glasovne pojave, zbog kojih ih tako nazivamo, ne mogu biti slavenske. Prijelaz *a' - > o' -* može biti slavenski samo za veoma staro doba (9. st. ili prije), jer je u našem sistemu novo *ǎ* (u opoziciji prema *ǫ*) »vrlo staro, znatno starije od X. v. kada se (otprilike) javilo ... novo *ǫ*«. ⁵³

3. Da ti hibridi nisu nikakvi lapsusi, vidi se po tome, što postoje (ili su do nedavna postojali) slavenski refleksi baš tih prelaznih dalmatskomletačkih formi, koji i geolingvistički odgovaraju, kao što je ukratko rečeno za »*kosao*« i za »*kebaru*«.

4. Dosadašnja je stratifikacija naših romanizama nedovoljna. Predlažem, da se posuđenice iz dalmatskomletačkog međusloja (ili sloja) nazivaju dalmatskomletačkima.

5. Romanisti i slavisti treba da pobliže odrede kriterije za njihovo identifikiranje. Suradnja ovih dviju disciplina može nas približiti apsolutnoj hronologiji jezičnih promjena, značajnih za obje komponente romansko-slavenske simbioze u Dubrovniku i u drugim našim sredovječnim gradovima na Jadranu. Treba u ovom smislu proučavati dubrovačke i druge arhivske dokumente do 15. odnosno 16. st., jer su mogući survivali starog ritma i nakon »smrti« dalmatskoga. ⁵⁴

6. Historičari mogu mnogo pomoći lingvistima, također i etnolozi; a rezultati lingvističkih proučavanja koristit će i njima.

7. Kad nam svi ovi problemi budu jasni, onda nam revizija cijele dosad poznate jezične građe u strukturalističkom smislu ne će biti više nemoguć zadatak, pa će rješenja, do kojih će se doći, lišena svih nacionalističkih predrasuda, u mnogome doprinijeti konačnom znanstvenom formuliranju jezične prošlosti našega Jadrana. *Quod est in votis!*

BILJEŠKE

Napomena: U radu, koji spremam, iznijet ću kritički svu literaturu o važnijim pitanjima dubrovačkoromanskoga, pa se stoga, a i zbog ograničena prostora, ovdje navode samo novija djela. Etimoni tiskani velikim slovima iz latinskoga su, (što ne znači, da između njih i naših posuđenica nije bilo uvijek posrednika, jer se ovi navode, samo ako su dokumentirani).

1. V. Vinja, »*Romanski elementi u govornima i toponomastici otoka Korčule*«, (Doktorska disertacija, rukopis), Zagreb 1951., Gl. 32, str. 218. i d., sabrao je svu dotadnju literaturu i popratio svojim zapažanjima. Usp. i Ž. Muljačić, »O nekim zadacima naše romanistike«, »*Filozofski fakultet u Zadru 1956./57.*«, Zadar 1958., 120-122, gdje su definirane teze P. Skoka, i str.

122-124, gdje su izloženi novi autorovi pogledi. Za stratifikaciju toponima v. P. Skok, »*Slavenstvo i romansvo na jadranskim otocima*«, Zagreb 1950., I., 256-260.

2. P. Skok, »Uslovi života glagoljice«, *Slovo*, Zagreb 1953., 3, str. 50-63, govori o riječima, koje su ne samo Slovenci, nego i Hrvati iz Istre, Hrvatskog Primorja i kvarnerskog otočja posudili iz starog furlanskog govora, koji se širio na području akvilejske patrijaršije. — V. Vinja, o. c. (1), 218, govori o teškoći razlikovanja mletačkih i književnotalijanskih posuđenica (njegov 3. i 4. sloj): »Prihvaćamo kao talijanski... elemenat, koji ima ne-venecijanske fonetske osobine i koji u tom obliku i s istim značenjem u Mlecima ne postoji.« Ali budući da i takve riječi mogu doći preko Mlečana (i biti za njih toskanizam), pretpostavlja i za njih posuđivanje iz venecijanskog, a ne iz talijanskog književnog jezika.

3. P. Skok, »Zum Balkanlatein IV.«, *ZRP* LIV, 1934., točka 7.; Id. »Dalmatski jezik« *Enciklopedija Jugoslavije* II., Zagreb 1956., 653.

4. P. Skok, koji je o tome mnogo pisao [v. osobito o. c. (3)], u »Prilogu metodu proučavanja romanizama u hrvatskom ili srpskom jeziku«, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu I.*, Zagreb 1951., 483, bilj. 142, piše: »Kriterij za razlikovanje naših romanizama iz balkanskog latiniteta jošte nijesu posvema utvrđeni. Ovo pitanje... obradit ću zasebno«. Smrt ga je spriječila. Za noviju literaturu o t. zv. vulgarnom latinskom v. Ž. Muljačić o. c., 113; H. Lüdtke, »*Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*«, Bonn 1956., i rec. djela H. Lausberga, »*Die romanische Sprachwissenschaft I-II*«, Berlin 1956., u *MLR* LIII, Cambridge 1958, br. 4, 581-2 od C. A. Robsona.

5. P. Skok, koji je još 1928. dijelio dalmatski na dvije grupe (usp. Ž. Muljačić, o. c. (1), 120-121), u »*Dolazak Slovena na Mediteran*«, Split 1934., 116, 118, dijeli ga na tri dijalekta. Najzad, u članku u *Enciklopediji Jugoslavije* (o. c., bilj 3), sklon je, čini se, daljem dijeljenju. B. Rosenkranz, »*Die Gliederung des Dalmatischen*«, *ZRP*

LXXI, 1955., 269-279, opisuje značajke triju glavnih dalmatskih tipova, ali ne vodi dovoljno računa o sinhroniji i sintopiji te o pomjeranju granica političkih, kulturnih i ekonomskih na Jadranu.

6. Kad je riječ o raguzejskom dijalektu, naše se znanje uglavnom temelji na hrvatskosrpskim posuđenicama iz njega, jer su izvorne riječi vrlo rijetko sačuvane.

7. Primjere v. u M. G. Bartoli, *Das Dalmatische I.*, Wien 1906., 259-269, i P. Skok, »Dalmatski jezik«, *loc. cit.* (3), 653.

8. Id., *ib.*

9. G. Rohlfs, »*Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*«, I., Bern 1949., 254-6, 264-6; 347-8, intervokalno *ce, ci* dalo je, preko faze *dž > dʒ* današnje *ś* (t. j. zvučno *s*). Kasnije su faze *ts-*, *dz-* pojednostavljene u *s-*, *z-*. Intervokalno *ge, gi* dalo je, preko faze *dz. ś. ib.* 358.

10. G. Rohlfs, o. c., 325-341. V. i H. Lausberg, o. c. (4), II. 33-34, 36-38, 41. Za slučajeve *-C, G + e, i, v.* bilj. 9.

11. C. Tagliavini, »*Dalmatica, lingua*«, *Enciclopedia italiana XII*, Roma 1931. 243-245; G. Rohlfs, o. c., 294-297, 298-300, 302-307, 308-311, 409-418. Stoga nam ovaj kriterij pomaže samo, ukoliko u istoj riječi ima i drugih dalmatskih crta i ukoliko razlozi lingvističke geografije to dopuštaju.

12. H. Barić, »*O uzajamnim odnosima balkanskih jezika. I. Ilirskoromanska jezička grupa*«, Beograd 1937., Id., *Lingvističke studije*, Sarajevo 1954., (»Poreklo Arbanasa u svetlu jezika«), 1-48; Id., »*Albansich. Romanisch und Rumänisch, Godišnjak Balkanološkog instituta*«, knj. I., Sarajevo 1957., 1-16. V. o prvom djelu recenzije G. Bertonijsa, *CN* I, 1, 84 (Roma-Modena 1941); B. Miletića, *JF* XVII, Beograd 1938-39. 294; A. Kuhna, *Romanische Philologie* I., Bern 1951., 146-149. (Kuhn citira i recenzije N. Jokla i K. Treimera). V. i V. Vinja, o. c. (1), 221. Već je C. Tagliavini, o. c. (11) sumnjao u ranija mišljenja, ali nije stvar sistematski razradio. Primjeri kod Barića.

13. O odnosu »*otijemna*« — »*lantina*« v. P. Skok, »Iz dubrovačke pomorske terminologije«, *Dubrovačko pomorstvo*, Dubrovnik

1952., 463-467. O odnosu »kelomna« (i sl.) — »kolona« v. Id., *ZRPh* XLVI, 1926., No. 62; Id., »Einiges Neue aus dem Altdalmatischen«, *ZRPh* LVII, 1937.; (H. Kahane, Italo-Byzantine Etimologies IV, »*Journal of the Society of Byzantine Studies*, 23, 1953., 280-281, nijeće vezu COLUMNA s »colomba«).

14. P. Skok, »Zum Balkanlatein«, *ZRPh* LIV., 1943., točka 13.

15. M. G. Bartoli, »Dalmatico e Albanoromanico, reliquie romaniche nel croato e nell'albanese«, *Italia e Croazia*, Roma 1942, 109-114. P. Skok, »La diphtongue latine AU dans les langues balkaniques«, *Mélanges Roques IU*, Paris 1952, 241-249.

16. V. P. Guberina, »L'état du vocalisme dans le végliote moyen et moderne«, *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 2e Série, No 4-5, Zagreb 1955-56 (izašlo 1959.), 23-38. Isti pisac objavit će o tome opširniji rad u *RLR*. Dok je u ranijem kolektivnom radu P. Guberina-M. Hraste-J. Hamm, Govor (u zborniku »Otok Susak«, *Djela JAZU*, Zagreb 1957., 284-285 i 306-307, v. Isti, »Govor otoka Susaka« *HDZ I*, JAZU, Zagreb 1956., 58-62) P. Guberina posumnjao u romanstvo diftongacije kratkih latinskih vokala *e*, *o* u zatvorenom slogu, u posljednjem radu i diftongaciju glasa *a* nastoji protumačiti slavenskim utjecajem. — O raguzijskom vokalizmu niže.

17. To je već vidio P. Savj-Lopez, »*Le origini neolatine*«, Milano 1919 (ristampa 1948) 220-221.

18. G. Rohlf, *o. c.*, 294 i d.; 461.

19. Id., *ib.*, 427-428; 375; 444-445.

20. Id., *ib.*, 430.

21. Id., *ib.*, 44, 52-53, 58, 63, 64, 76-79, 111, 125-126, 128, 142-143, 145, 168-170, 172-174, 198-200, 203. V. i F. Schürr, »La diphtongaison romane«, *RLR* XX, 2, 1956, 161-163, 215-216. Danas očuvani *ie* i, rjeđe, *uo* od nekadašnjih kratkih vokala *e*, *o* relikti su, prema novijim citiranim učenjima, jedine općeromanske diftongacije, izazvane metafonomom, dok su ostali rezultati metafonijske [razlikovanje plurala *botton-bottun(i)*] danas u dijalektu grada Venecije nepoznati.

22. Usp. V. Vinja, *o. c.* (1), 225-226.

23. Ovo djelovanje u francuskom jeziku prikazao je sjajno S. Ullmann u »*Précis de sémantique française*«, Berne 1952. V. i za posuđenice u engleskom rad R. Filipovića, »The Phonetic Compromise«, *Studia romanica et anglica zagrabienisa* 5, Zagreb 1958., 77-88. Za strukturalnu semantiku i njene široke mogućnosti v. S. Ullmann, »Historical Semantics and the Structure of the Vocabulary«, *Miscelánea Homenaje a A. Martinet* »*Estructuralismo e Historia*«, I., La Laguna, 1958, 289-303. V. i izvještaj M. Deanovića o govoru L. Hjelmseleva o toj temi na VIII. međunarodnom kongresu lingvisti u Oslu, »*Sveučilišni vjesnik*« III, 1-2, Zagreb 1957., 53-57. V. o istome recenziju P. G. Scardigli-ja, *AGI* XLII, 2, 1957, 187-188. Reagiranje fonološke i semantičke strukture tek je u povojima, pa će na tom polju trebati mnogo raditi.

24. Odluka Senata iz 1472., kojom se raguzijskome administrativnim mjerama produžuje život, svjedoči nam, da je »*lingua vetus ragusea*« bila tada već na izdisaju. Vrlo je problematično, što je lingvistički ostalo u 15. st. od tog jezika, koji su vlastela za mletačke okupacije, a i kasnije, upotrebljavala po inerciji, a — čini se — i iz političkih razloga, no i to samo u vijećima.

25. M. G. Bartoli, *o. c.* (7), 275. Vidi i u neizdanim dokumentima u Državnom arhivu u Dubrovniku (DAD), *Test*, V, 39, 110, 119, 241 i »*sortura*«, *Test*, V, 166, 215. Osobito je važno, što je ima u mladim dokumentima, usp. D. Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. st.*, Zagreb 1951., JAZU, 220

26. P. Skok, *o. c.* (1), 249 i, kao toponim, 221, 227, 216, 226.

27. *ARj*, V, 356, *REW* 1729. O cijelom problemu predao sam za edicije Filozofskog fakulteta u Zadru rad »Dalmatske studije I«.

28. *ARj*, IV, 930. O ovoj riječi u našim dijalektima spremam opširan geolingvistički rad.

29. A. Prati, *UEI*, 240, C. Battisti-G. Alessio, *DEI*, I, 788; P. Sella, *Glossario latino-italiano (Stato della Chiesa. Veneto, Abruzzi)*, Città del Vaticano 1944, pp.

130-137, i t. d. Potvrde iz dubrovačkih dokumenata dajem u radu, o kome u bilj. 27.

30. DAD, *Test.* V., 8b-9.

31. *ib.*, *Test.* V, 75 b, 101 b, 132 b, 136 b i t. d.

32. M. G. Bartoli, *o. c.*, (7), 268. Kod nas postoje: *koktao*, *kopto*, *kolto*, *ib.* 293-294. V. i *ARj.* s. v.; *JF* III, 209, H. Barić, *o. c.* (12), § 19.

33. DAD, *Test.* VIII, 9b; V, 254.

34. O Bartolijevim »arealnim normama« v. najnovije u E. Coseriu, »La Geografia Lingüística«, *Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias* 14, Montevideo 1955, 66-66.

35. Prema F. Schürr, *o. c.* (21), *passim.* V. i recenziju A. Steigera u *UR* XVI, 1957., 2, 339-341; F. Schürr, »Nuovi contributi allo studio dei dialetti romagnoli«, *Rendiconti Ist. lombardo* 89-90, Milano 1956., i rec. H. Lüdtkea, *Romanistisches Jahrbuch*, VIII, 1957., 234-236, i I. Baldellija, *Rassegna* LXI, Genova 1957, 355-356.

36. Da bude stvar jasnija, pokušat ću prikazati razvoj refleksa od CASALIS i CASA fonetskom i fonološkom transkripcijom uporedo:

1. [ka'sale]	1. (ka-sá-le)
[kasa]	(ká-sa)
2. [ka'sále]	2. (ka-sá-le)
[kása]	(kā-sa)

i, nakon nepoznatih prelaznih oblika:

3. [kə'säl]	3. (kə-sæ'l)
[kása]	(kæ'-sa)

N. B. Glas *ä* (odnosno fonem »æ«) otvoreniji je negoli toskansko ili mletačko otvoreno e (e).

37. M. G. Bartoli, *o. c.* (7), II, 272, ima »*mircat*« mj. »*mercato*« u pismu Zadrani na T. de Fomata dubrovačkom kancelaru iz 1325. Dubrovčanin Gučetić u pismu iz Brskova 1312 piše »*salut*« mj. »*saluto*«; v. K. Jireček, »Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters«, *Denkschriften der K. Akad. der Wissenschaften*,

Phil.-Hist. Classe, 49, II, Wien, 4, dokument 4. Za apokopu u mletačkom v. G. Rohlf's, *o. c.* (9) 234-239, 242-243 i A. Prati, »I troncamenti nel veneto«, *BDR* VI, Bruxelles 1915, 89-96.

38. Imamo, dakle, lijepe primjere za »*régression*«, a kod »*casalo*« za »*fausse reconstruction*«. Usp. G. Rohlf's, *o. c.*, 215.

39. Ova mletačka forma dokumentirana je slabo u Dubrovniku, v. DAD, *Test.* V, 126 b i 75 b. U naš jezik nije posuđena, jer to nije bilo potrebno. Kasnije su dijalekti posudili »*kušin*« za drugu jednu vrst jastuka (od COXINUS, mlet. *cussin*). Za nazive raznih jastuka usp. Paul Aebischer, »*Cousin*« et »*oreiller*« et quelques-uns de leurs synonymes en latin médiéval«, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, XXIV, Barcelona 1951-52, 117-132.

40. V. diskusiju o ovome u povodu stare posuđenice »*polača*« u radu P. Skoka cit. u bilj. 4, osobito na str. 460 i 480. Nije nam uvjerljivo Skokovo tumačenje.

41. Bartoli misli, da su Romani izgovarali »*ü*«, a Skok, da su Slaveni čuli dugo »*u*« i reproducirali ga svojim »*БГ*«, koje je tada imalo po njemu diftonški karakter. V. P. Skok, »O zamjeni vlt. *ü* sl. *y*«, *ČSJKZ* VI, 1-4, Ljubljana 1927.; G. Reichenkorn, »*Beiträge zur romanischen Lautlehre*«. Berlin 1939., 162-169; Id., »Das Ostromanische« u »*Vorträge gehalten auf der 1.-3. Internat. Hochschulwoche der Südosteuropa-Gesellschaft auf Herrenchiemsee 1954, 1955 u. 1957*«, München 1958., 158-159.

42. Za razvoj jata u sistemu našeg jezika s naročitim obzirom na dubrovački v. P. Ivić, »Osnovnye puti razvitija serbohrvatskoga vokalizma«, *Uoprosy jazykoznanija* 1, 1958, 5-10. Za problem novog *ä*, *ib.* 4.

43. Ali unekoliko i zamršenija zbog dva romanska tipa. Radi se o terminu t. zv. »*Kultursprache*« za predmet, koji naši preci nisu poznavali, pa je stoga vjerojatno, da je (dvaput posuđivan) kao potrebniji od »*kosal*«, barem prvi put ranije posuđen, ali i to unutar prijelaznog dalmatskomletačkog perioda.

44. ARj. IV, 930 ima primjere s kraja 19. st. iz Dubrovnika (Budmani) i iz Hercegovine (St. Novaković po V. Vrčeviću).

45. DAD, *Test. V.*, 177. »...aço IIII chebre a Stoyçin de Macos... Uendi lu bou el(e) chebre...«

46. ARj. V, 3. Ima je V. Došen, pisac 18. st., rodом iz Tribnja pod Velebitom. Prema dobivenim podacima tamo je znaju još samo starci. V. T. Matić, »Prva redakcija Tanclingerova rječnika«, *Rad* 293, 274 (drugi smisao).

47. G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia 1829, I ed., 117, 163; *REW* 1647 (rumunjsko porijeklo je isključeno!).

48. Na pr. DAD, *Test. V.*, 119, 129 b.

49. Muljačić, o. c. (1), 124, gdje sam pomišljao na ukrštanje jednog nepotvrđenog dalm. **kepra* s pretkom mletačkog oblika (**cabra*). Danas mi se ovo novo mišljenje čini bolje.

50. U radu, o kom u bilj. 28, iznijet ću primjere za razne francuske i njemačke dijalekte i za naš dubrovački.

51. Usp. I. Popović, »*Quelques termes péjoratifs serbo-croates d'origine romane*«, *UR XVI.*, 2, 1957., 219-223.

52. PERSICA (sc. MALA) > »*breskva*« izolirano je. Imamo i »*praskva*«. Ovdje nije intervokalni položaj. Zašto iz strukturalnih razloga nije -*pr-* > -*br-* kod nas moguće, v. u djelu A. G. Haudricourt-A. G. Juilland, »*Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*«, Paris 1949, 51. Ni rumunjski ne poznaje tu pojavu, jer je rano izgubio geminate.

53. Srdačno zahvaljujem doc. dru. P. Iviću, koji mi je o ovom pisao 27. III. 1959.

54. Na pr. novija dubrovačka posuđenica »*koledar*« = *kalendar* (ARj. ima samo stariju »*koledar*«) ne može biti stara, jer strano »*en*« nije preko našeg nalaza, dok je ovaj postojao, dalo »*e*«.

O korisnosti suradnje romanista i slavista v. D. Brozović, »Dva priloga proučavanju P. Zoranića«, *Zadarska revija VIII.*, Zadar 1959., 1, 79. Zahvaljujem dru. D. Brozoviću, koji mi je pružio više korisnih obavijesti.

ПО ПОВОД НЕКОИ ПОЈАВИ ВО РЕЧНИКОТ НА СОВРЕМЕНИТЕ МАКЕДОНСКИ ПИСАТЕЛИ

Благоја Корубин

(*Svršetak*)

Позајмени зборови со извесно фонетско или зборообразувачко приспособување и калки: делува — наспрема српхрв.: деловати; растерети, растеретува — наспрема српхрв.: растеретити, растерећивати; втоне, втонува — наспрема: утонути; всредреди, всредредува — наспрема: усредредити, усредсрећивати; напиток, нарачје, кукавичлок, буновен — наспрема српхрв.: напиток, наручје, кукавичлук, бунован; проладен, простуден и прохладен — наспрема рус.: прохладный — итн.;

заемки: спази, трули — трулење, кипти, уходи, предухитри; пре-небрегне, тласка (се), странствува; одело, папуча, чамотија, машта, пукотина, столица, лук, измаглица (покрај зборообразувачки приспособеното: измагличка), задах, снага, снажност, снажен; устој, упрек; неполучен, непосилен, пренебрежителен, причудлив итн.;